

ČÁSTKA TĚLA KRISTOVA VÍC NEŽ TĚLA NÁRODNÍHO? ČESKOBRASTRSKÁ CÍRKEV A TEOLOGIE V DOBĚ POVÁLEČNÉHO NACIONALISMU

Vít Machálek

A PART OF THE BODY OF CHRIST MORE THAN THE BODY OF A NATION? THE CHURCH AND THEOLOGY OF CZECH BRETHREN IN THE TIME OF THE POST-WAR NATIONALISM: The article deals with attitudes of selected representatives of Czech Brethren towards nationalism in the period of a grudge against Germans, Hungarians as well as Poles in the Czech society in the years 1945–1948. The Evangelical Church of Czech Brethren was split between the Czech nation and the international Christianity. It criticised violence against the Sudeten Germans and at the same time defended their expulsion in response to the resolution of the World Council of Churches. It received into its body members of the former German Evangelical Church in Bohemia, Moravia and Silesia and also tried to absorb members of the Evangelical Augsburg Church in Eastern Silesia. Towards this very Church, however, Czech Brethren manifested the anti-Polish Czech nationalism. There were also counter-nationalist theologians in the Evangelical Church of Czech Brethren. Rudolf Říčan called nationalism destruction of the Church and according to Josef Bohumil Souček there was a direct connection between the post-war Czech nationalism and the communist takeover of February 1948.

1. Úvod

Po druhé světové válce bylo Československo obnoveno jako národní stát, ve kterém pro „neslovanské“ menšiny nemělo být místo. Němci a Maďaři byli trestáni na základě principu kolektivní viny a nacionální nenávisť širokých vrstev se obracela jak proti nim, tak i proti Polákům. V české společnosti byla do značné míry „národní myšlenka povýšena na vůdčí motiv, na nejvyšší morální a politické kritérium všeho jednání a národ na nejvyšší dobro“.¹

O takřka sedmdesát let později představuje toto zdánlivě čistě historické téma problém překvapivě aktuální. I v komentářích k českým prezidentským

¹ Emilia Hrabovec, *Vertreibung und Abschub: Deutsche in Mähren 1945–1947*, Frankfurt/Main: Peter Lang, 1995, s. 191 (překlad vlastní).

volbám z ledna 2013 se objevilo konstatování, že pro mnoho voličů „jest nacionalismus *über alles*“.²

Vedle stále znovu rozehrávané „sudetoněmecké karty“ nás dějiny českého nacionalismu v poslední době dostihly např. i v podobě odhalení a následného zničení pomníku generála Šnejdárka na Těšinsku. V tomto případě bylo předmětem kontroverzí československé vojenské tažení z ledna 1919, podle Poláků doprovázené velkými ukrutnostmi.³

Československá republika, ideově do jisté míry spojená s českoobratrskou tradicí, měla v praxi vždy daleko nejen k Chelčického křesťanskému pacifismu, ale i k novozákonnímu „není už rozdíl mezi Židem a Řekem“. Slova z Listu Galatským 3,28 byla často obrácena v pravý opak, když pro české křesťany už nebyl rozdíl mezi Kristovými učedníky a nevěřícími a všichni byli jedno ve svém nacionálním cítěním. Po druhé světové válce podrobili tuto skutečnost pronikavé teologické reflexi duchovní Českobratrské církve evangelické (dále ČCE) Rudolf Říčan a Jan Mířejevský, kteří konstatovali:

...Kristus vylil Svou drahou krev za všechny věřící, oddělil je od světa pro Sebe a učinil je vespolek bratry. Od rozbuzení nacionalismu v církvi je však křesťanům bližší krajan podle těla, byť nevěřící, než věřící spoluvyznavač jiného jazyka. *Reformační církev neznala tohoto tříštění*. Nacionalismus zplozený německou romantikou vnesl do církve tento rozkol, právě nejvíce do církví evangelických, které nemají viditelnou jednotnou mezinárodní organizaci. Začali jsme zdůrazňovat službu protestantských církví prokázaných národu, až jsme zašli do domnění, že *první* povinností církve je sloužit časným zájmům národa...⁴

Tento příspěvek svým názvem odkazuje k Říčanově výzvě jeho církvi, aby svou sounáležitost s tělem Kristovým nadřazovala sounáležitosti s tělem národním. Zkoumá, nakolik ČCE opravdu takto vystupovala v době onoho vzedmutého poválečného nacionalismu.

Rozsahová i metodologická omezení následujícího textu (psaného „zvenčf“ na základě písemných pramenů) umožňují jen spíše obecné shrnutí dané problematiky. K hlubšímu poznání postojů uplatňujících se v tehdejší evangelickém prostředí by byly žádoucí i konkrétní sondy třeba do prostředí

² Roman Joch, „Prezidentské volby jako souboj symbolů“, *Katolický týdeník*, 5.–11. 2. 2013, roč. 24, č. 6, příloha Perspektivy, č. 3, s. II.

³ Ivan Motýl, „Dějiny naruby“, *Týden*, 4. 2. 2013, roč. 20, č. 6, s. 31.

⁴ Jan Mířejevský – Rudolf Říčan, „My a Maďaři (Doslov k diskusi)“, *Kostnické jiskry*, 11. 12. 1947, roč. 32, č. 50, s. 3.

sborů, jejichž faráři se např. ve vztahu k Němcům angažovali.⁵ K mikrohistorickým sondám tohoto druhu ovšem archivní prameny nepostačují a bylo by pro ně vhodné spíš zkoumání „zevnitř“ ČCE a příslušného sboru.

2. ČCE mezi národem a mezinárodním křesťanstvím

První poválečné vyjádření ČCE představoval tiskový projev z 11. května 1945, který se na členy církve i na všechny Čechy obracel s prosbou, aby „trvali v jednomyslnosti, v usilovném hledání pravdy a skutečné spravedlnosti, v opravdové a sebezapíravé službě a lásce k bližnímu, zvláště ke všem slabým a pomoci potřebným“.⁶ Usiloval tedy o věrnost křesťanským hodnotám a současně lpěl na dobově podmíněné „jednomyslnosti“ národa.

Náměstek synodního seniora Bedřich Jerie, který na konci okupace stál v čele církve, se také 11. května obrátil na předsedu České národní rady Alberta Pražáka dopisem, ve kterém zmínil potřebu připomínat veřejnosti, že „ani v spravedlivém hněvu nesmí se národ Husův, Komenského a Masarykův snížit k užití stejných odvetných prostředků, jaké jmenovitě po zprávách z koncentračních táborů naplňovaly nás hrůzou a odporem“.⁷

ČCE kritizovala kruté zacházení s Němci a ve vztahu k jejich vyhnání či odsunu z počátku zachovávala zdrženlivé mlčení. V prosinci 1945 byla nicméně na jejím IX. synodu přijata rezoluce, která v této souvislosti hovořila o „dolehnutí zaslouženého Božího trestu“ a o „důležitých a nevyhnutelných opatřeních“, která by se však měla provádět „pod kontrolou veřejnosti a lidsky“.⁸

V únoru 1946 se ke stejnému tématu vyjádřila i rezoluce prozatímního výboru Světové rady církví (dále SRC) v Ženevě. Zabývala se utrpením, které způsob provádění „přesunů obyvatelstva“ přináší „milionům osob, počítaje v to velký počet žen a dětí“. Tuto situaci nazývala „urážkou křesťanského svědomí“ a žádala, aby jakékoliv další odsuny byly prováděny „spóřadným a lidským způsobem“.⁹

Rezoluce vyvolala v Československu velké podráždění a čeští evangelíci mohli pocíťovat obavy, že se demagogické obviňování světového pro-

⁵ Např. sboru ČCE v Praze na Smíchově, jehož farář Jan Kučera se věnoval pastoraci německých evangelíků v internačních táborech.

⁶ Ústřední archiv Českobratrské církve evangelické v Praze (dále jen ÚA ČCE), archivní fond Synodní rada Českobratrské církve evangelické (dále jen AF SR ČCE), kart. XV/C/1, Květen 1945.

⁷ Tamtéž.

⁸ ÚA ČCE, AF SR ČCE, kart. I/6, IX. synod, I. díl, 1945, Zápis o 5. zasedání synodu 7. 12. 1945.

⁹ ÚA ČCE, AF SR ČCE, kart. XV/C/1, Světová rada církví v Ženevě a odsun Němců (1946).

testantismu z posluhování Němcům proti zájmům Slovanů obrátí i proti nim.¹⁰ V této situaci synodní rada (dále SR) ČCE přistoupila k protestu proti ženevské rezoluci v podobě dopisu generálnímu tajemníkovi SRC W.A. Visser't Hooftovi.

Jeho text byl stylizován J. B. Součkem dne 12. března 1946 a před odesláním o dva dny později upraven „v dorozumění s velvyslancem Heidrichem z ministerstva zahraničních věcí“. Při této konečné redakci byla mj. vypuštěna věta „jsme si samozřejmě plně vědomi, že odsun je velmi nezvyklé a radikální opatření a nepřekvapuje nás, že vzbuzuje vážné obavy v myslích mnoha lidí“.¹¹ Obě verze ovšem odsun i způsob jeho provádění hájily, a dokonce jej označovaly za řešení problému nacionalismu:

Máme pak za to, že národnostní boje ve smíšených zemích byly z hlavních příčin, které přivedly Evropu k tomu vystupňování nacionalismu, jenž hrozí státi se její zkázou. Budoucí organizace Evropy by se tedy měla zakládati na jednonárodních státech bez nepřátelských menšin; to by mělo připravit cestu k mírové spolupráci evropských národů.¹²

Visser't Hooft v odpovědi z 20. března 1946 rozdíl mezi postoji SRC a ČCE bagatelizoval a vyzval SR, aby měla nadále na zřeteli nehumánní zacházení s Němci v internačních táborech a jinde.¹³ V lednu 1947 pak přijel na závěrečné zasedání IX. synodu ČCE. Před jeho příjezdem J. B. Souček telegramem ze Ženevy své církvi sdělil, že Visser't Hooft „má plno maďarských stížností“, týkajících se zacházení se slovenskými Maďary a jejich deportací do českého pohraničí. Tajemník SR ČCE Jaroslav Sochor poté požádal představitele slovenských evangelíků, aby jemu či synodnímu seniorovi Křenkovi poslali „nějaké zprávy o chování Maďarů ke Slovákům“, aby bylo možné „čelit maďarské propagandě poukazem na stejné zjevy nepravdy a násilí, které chtějí líčit sami Maďari“.¹⁴

V poválečné ČCE byla tedy patrná ochota hájit v mezicírkevní debatě československé státní zájmy i tam, kde to bylo možné jen na základě čistě politické, nikoliv křesťanské argumentace. Jiné téma však představuje přístup ČCE k sudetoněmeckým evangelíkům, ve kterém církvev dilema mezi křesťanským a národním cítěním řešila odvážněji.

¹⁰ Srov. B. Hladký, „Odsun Němců a my“, *Kostnické jiskry*, 21. 3. 1946, roč. 31, č. 12, s. 1.

¹¹ ÚA ČCE, AF SR ČCE, kart. XV/C/1, Světová rada církví v Ženevě a odsun Němců (1946).

¹² „Odsun Němců z ČSR“, *Kostnické jiskry*, 4. 4. 1946, roč. 31, č. 14, s. 77.

¹³ ÚA ČCE, AF SR ČCE, kart. XV/C/1, Světová rada církví v Ženevě a odsun Němců (1946).

¹⁴ Tamtéž.

3. ČCE a Německá evangelická církev

V habsburské monarchii tvořili evangelíci jednu církev a až v Československu došlo k národnostnímu rozdělení na ČCE a Německou evangelickou církev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Když byla po druhé světové válce další existence německé církve fakticky nemožná, její představitelé se vyslovili pro znovusjednocení s ČCE a zmocnili SR, „aby převzala německé matriky, agendu, archív a veškerý majetek“.¹⁵ Tento majetek však byl již v červenci 1945 dán pod národní správu a podílu na něm se u státních úřadů dožadovala Církev československá.

V září 1945 se SR o postupu v této záležitosti radila se seniory a seniorátními kurátory. Riziko podezření z „ochrany provinilých Němců“ a z toho, že ČCE jde o „zmocnění se budov a majetku německé evangelické církve“, se při tomto jednání střetávalo s duchovní a mravní povinností převzít odpovědnost „za řízení náboženského a církevního života ani ne tak těch evangelických Němců, kteří zatím v našem státě zůstávají, jako hlavně těch, kteří tu i po provedeném odsunu zůstanou“.¹⁶ Rozhodnutí bylo přenecháno synodu, který se pak 6. prosince 1945 usnesl:

Poněvadž odstěhováním Němců z ČSR vyvstává řada problémů mravních a náboženských, jejichž řešení jest povinností církvi křesťanských, synod vyhovuje žádosti předsednictva německé evangelické církve a usnází se, aby byla německá evangelická církev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku přičleněna k českobratrské církvi evangelické za předpokladu, že vláda dá k tomuto přičlenění souhlas.¹⁷

Ministerstvo vnitra později ve zprávě vládě z 13. července 1946 reagovalo na vstřícnost ČCE vůči zbytkům německých evangelíků slovy o „podezření, že určitá část národa hodlá krýti, resp. chrániti Němce“.¹⁸ A v komunistickém tisku se objevil článek apelující na SR, aby rázně odmítla „námluvy německých evangelíků“ a nedala se zmást „německou lstí, ani snadnou možností obohacení své církve německým majetkem“.¹⁹

¹⁵ Václav Kejř (ed.), *Svědék výmluvný: Památce synodního seniora Josefa Křenka*, Praha: Kalich, 1985, s. 51.

¹⁶ B. Valeš, „Co s německou evangelickou církví?“, *Kostnické jiskry*, 25. 10. 1945, roč. 30, č. 31, s. 169.

¹⁷ ÚA ČCE, AF SR ČCE, kart. I/6, IX. synod, I. díl, 1945, Zápis o 3. zasedání synodu 6. 12. 1945.

¹⁸ Státní ústřední archív, AF Úřad předsednictva vlády, kart. 940, sign. 1222/4, Německá evangelická církev – připojení k českobratrské církvi evangelické.

¹⁹ (Cave), „Rejdy německých evangelíků“, *Tvorba*, 2. 10. 1946, roč. 15, č. 40, s. 636.

ČCE se útoky tohoto druhu nedala odradit a zbytky sborů Německé evangelické církve byly „začleněny jako druhojazyčné složky v nových pohraničních sborech Českobratrské církve evangelické, v nichž měly své poměrné zastoupení“.²⁰ V lednu 1947 synod „s radostí přijal zprávu o tom, že bratr synodní senior slíbil při audienci u pana presidenta Dra Beneše, že naše církve chce sloužit evangelíkům jiných národností, kteří zůstali v našem státě, a tak budeme manifestovati jednotu na základech evangelia“.²¹

Vztahům mezi křesťany na základech evangelia naproti tomu uškodil spor mezi českobratrskou a československou církví o majetek Německé evangelické církve, který se vlekl až do doby po únoru 1948, a zejména podobně vleklý problém v Těšínském Slezsku.

4. ČCE a slezská církev

Vedle českobratrské a německé evangelické církve se po roce 1918 utvořila i konfesijně zaměřená Augsburská církev evangelická ve východním Slezsku v Československu. Poválečné vztahy mezi ní a ČCE byly poznamenány československo-polským územním sporem a skutečností, že i v oblasti Těšínského Slezska, jejíž obyvatelé tradičně cítili spíš regionálně, se uplatňoval etnický nacionalismus.

„Polská“ augsburská církev byla 18. května 1945 Slezskou národní radou revolučně zrušena. Jejím administrátorem byl nakrátko jmenován farář ČCE Alexander Winkler, který do jednotlivých sborů dosadil české administrátory. SR ČCE toto opatření podpořila memorandem ministerstvu školství a národní osvěty z 1. června, ve kterém prohlašovala, že bývalí faráři slezské církve „byli vesměs šovinističtí Poláci“ a že „po obnovení naší státní samostatnosti jest nutno, aby českým evangelíkům byla zaručena všechna práva“.²²

Slezská církev začala s ČCE jednat o sjednocení, požadovala však respektování své autonomie. Dne 26. září 1945 došlo k uzavření dohody, podle které měl být vytvořen národnostně smíšený seniorátní výbor v čele s polským duchovním (farářem Bergrem) a v každém sboru měli působit dva duchovní (český a polský).²³ ČCE však s touto dohodou vyjádřila nespoko-

²⁰ Jiří Otter, *Úděl česko-německého sousedství: Pohledy do zrcadla dvanácti století společných dějin*, Heřpice: EMAN, 1994, s. 147, pozn. 6.

²¹ ÚA ČCE, AF SR ČCE, kart. I/6, IX. synod, II. díl, 1947, Zápis o 4. zasedání synodu 15. 1. 1947.

²² Józef Szymeczek (ed.), *Stát, církve a národ v československé části Těšínského Slezska (1945–1953)*, Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, 2004, s. 57.

²³ Viz tamtéž, s. 80nn.

jenost v *Memorandu o organisaci evangelických církví*, které v říjnu 1945 vypracoval synodní kurátor Antonín Boháč. Memorandum určené politickým činitelům a dodatečně podpořené i prosincovým jednáním synodu ve vztahu ke slezské církvi prohlašovalo:

Dohoda zdá se býti českým úspěchem jen proto, že vedení církve odmítalo dříve vůbec česky smýšlející duchovní; ve skutečnosti však zabezpečuje v církvi polskou državu... Vzhledem k nové národní politické situaci v ČSR bylo by administrativní připojení evangelických sborů augsburského vyznání na Těšínsku k českobratrské církvi evangelické nejlepším řešením problému této církve.²⁴

Reakci na toto memorandum představovala *Apologie Augsburské církve evangelické ve východním Slezsku v Československu* z června 1946, v níž představitelé této církve požadavek na její připojení k ČCE odmítli a vyjádřili obavu ze zla nacionalismu:

My jsme na Těšínsku vytrpěli mnohá pronásledování, rozhodně větší než církev českobratrská ze strany zfanatisovaného nacionalismu německého, a proto se bojíme každého nacionalismu vůbec; bojíme se také nacionalismu přicházejícího k nám v odění českobratrském, jehož průkopníci v osobách některých českých farářů na Těšínsku za svůj cíl považují vyhoštění ze sborů luterských pastorů proto, že jsou Poláky...²⁵

Synod ČCE i na svém jednání z ledna 1947 setrval u konceptu připojení slezské církve k církvi vlastní (v diskusi na synodu dokonce převažoval názor, že by se tak mělo stát bezpodmínečně).²⁶ SR v následném jednání se seniorem Bergrem v dopisu ze 14. února 1947 zdůraznila, že „naléhavé potřebě doby“ odpovídá „spojení všech tří v roce 1918 národnostně rozdělených církví“.²⁷ Jejím sjednocovací návrh, který vycházel z představy rozdělení k ČCE nově připojených sborů na katastry podle národnosti, duchovní slezské církve dne 4. března 1947 odmítli se slovy, že „zanechává dojem, že je napsán 1. výhradně z hlediska právníka a za 2. z hlediska českých národních zájmů“.²⁸

²⁴ Antonín Boháč, *Organisace evangelických církví v českých zemích*, Praha: SR ČCE, 1946, s. 30 a 32.

²⁵ Józef Szymeczek, *Stát, církve a národ...*, s. 135.

²⁶ ÚA ČCE, AF SR ČCE, kart. I/6, IX. synod, II. díl, 1947, Zápis o zvláštním neveřejném zasedání synodu 16. 1. 1947.

²⁷ ÚA ČCE, AF SR ČCE, kart. XIX/A/2/a, Těšínsko 1946–1949.

²⁸ Tamtéž.

Jednání pokračovala až do začátku roku 1948 a „k víceméně vynucenému spojení církví nedošlo především díky komunistickému převratu, který v tomto smyslu zachránil svěbytnost slezské evangelické církve“.²⁹

V těšínské i německé otázce se projevovala určitá propojenost části ČCE s nacionalistickými politickými kruhy a jejich způsobem uvažování. Při zkoumání způsobu, jakým se československé myšlení vyrovnávalo s poválečným nacionalismem, je však nyní třeba přejít k teologickým esům ČCE J. B. Součkovi a R. Říčanovi.

5. Josef Bohumil Souček a „náš masarykovský program“

J. B. Souček (1902–1972), syn prvního synodního seniora ČCE Josefa Součka, byl po druhé světové válce profesorem Husovy československé evangelické fakulty bohoslovecké a do konce roku 1945 současně i tajemníkem synodní rady.

Po osvobození na stránkách *Kostnických jisker* označil za „stěží přijatelné jiné řešení než radikální program jednonárodního, problému německé menšiny zbaveného státu“.³⁰ Současně s akceptováním zásady potrestání Němců kritizoval nerozlišování míry jejich viny a odmítal hlásání protiněmecké nenávisti.³¹ Mnohem radikálnější kritika se v roce 1945 objevovala v jeho kázáních, v nichž dokonce varoval „před novým nacionalismem, který je svou podstatou stejného druhu jako nacismus, který stál u zrodu války“.³²

Od začátku roku 1946 hlavní tribunu Součkovy publicistické činnosti představovala *Křesťanská revue*, v níž publikoval pod šifrou -č-. Jako vedoucí redaktor tohoto časopisu se v něm ujímal ideového dědictví Emanuela Rádla, někdejšího vášnivého kritika prvorepublikového nacionalismu. Na rozdíl od něj však Souček vnímal jako zcela jednoznačný odkaz masarykovské tradice:

²⁹ Zdeněk R. Nešpor, „S čím se evangelíci nechlubí: Neprobádané stránky dějin českých protestantských církví v 19. a na počátku 20. století“, in: Pavol Mačala – Pavel Marek – Jiří Hanuš (eds.), *Církev 19. a 20. století ve slovenské a české historiografii*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 67.

³⁰ J. B. Souček, „Připomínky presidenta republiky“, *Kostnické jiskry*, 26. 5. 1945, roč. 30, č. 14, s. 74.

³¹ J. B. Souček, „Vychovávat k nenávisti?“, *Kostnické jiskry*, 13. 9. 1945, roč. 30, č. 25, s. 134.

³² Peter C. A. Morée, „Novozákoník Josef Bohumil Souček k vysídlení sudetských Němců a komunistickému převratu“, in: Pavel Marek – Jiří Hanuš (eds.), *Osobnost v církvi a politice: Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 508.

...duchu Masarykovu odpovídá, abychom svůj rozchod s Němci, když už jsme k tomuto kroku nesmírného rozměru a dosahu odhodlali, prováděli zrovna s úzkostlivou péčí o lidskost a slušnost. Abychom ... se také neřídili otázkou, zda a do jaké míry to Němci dovedou ocenit jinak než jako projev domnělé slabosti, nýbrž abychom se pevně tázali jen na to, co odpovídá našemu, masarykovskému programu.³³

Po již zmíněné kontroverzi kolem rezoluce SRC, na kterou ČCE za Součkovy účasti reagovala československou politikou hájícím dopisem, Souček v *Křesťanské revue* zdůraznil, že odsun Němců nepředstavuje něco, „co by bylo odedávna v našem programu“, ale „zlou nutnost“, vyplývající z nedávných dějin.³⁴

Po dokončení odsunu pak bylo podle Součka na čase, abychom konečně zase zrušili opatření typu zvláštních potravinových lístků pro Němce, prohlásili „platnost závazků prosté lidskosti pro všechny, i pro své nepřátele“ a uvědomili si, že „setrvávání při naší dobré humanitní tradici je nejen správné, nýbrž že nás nakonec posílí v našem národním zápase“.³⁵

Po tomto Součkově apelu z roku 1947 však v následujícím roce přišel únorový komunistický převrat. J. B. Souček na něj reagoval v novém dopisu do Ženevy, který v březnu 1948 poslal Visser't Hooftovi. Vyrovnal se v něm mj. s představou, že po válce bylo třeba využít příležitosti a zabezpečit se odsunem proti opakování Mnichova:

...v této snaze pomoci nepokrytě tvrdého, nebývalého a neslýchaného, ano obludného opatření se zabezpečit vidím projev „hybris“, jenž nemá naději na úspěch. Takovému lidské pojistky vždycky troskotají. Podle mne je tento nezkrácený nacionalismus, který se projevil odsunem, prvním zlem, oním „próton pseudos“ našeho života po květnu 1945, tím zlým kořenem, jehož je tento komunistický převrat prvním ovocem.³⁶

Na základě tohoto textu lze snad vyslovit názor, že Souček „ve své kritice poválečného dění šel nejdále ze všech předních evangelických představitelů“.³⁷ Dopis ovšem pochází z doby, kdy už byl výsledek směřování

³³ –č–, „Masaryk a dnešní poslání Československa“, *Křesťanská revue*, 15. 3. 1946, roč. 13, č. 3, s. 50.

³⁴ –č–, „O odsunu Němců“, *Křesťanská revue*, 15. 6. 1946, roč. 13, č. 6, s. 125.

³⁵ –č–, „Zvláštní potravinové lístky pro Němce“, *Křesťanská revue*, 16. 6. 1947, roč. 14, č. 6, s. 166.

³⁶ „Dopis do Ženevy z r. 1948“, *Křesťanská revue*, únor 1991, roč. 58, č. 2, s. 41n.

³⁷ Peter C. A. Morée, „Novozákonník Josef Bohumil Souček...“, s. 513.

předúnorové republiky znám, a navíc je anonymní (byť o Součkově autorství zřejmě není pochyb³⁸) a až do začátku devadesátých let zůstal širší veřejnosti neznámý. Z vystoupení, která se stala součástí bezprostředně poválečného diskurzu, vystupují do popředí spíše texty R. Říčana.

6. Rudolf Říčan a „běda církvi pro nacionalismus“

Teolog a církevní historik Rudolf Říčan (1899–1975) byl v letech 1935–1946 farářem ČCE v Bohuslavicích nad Metují a současně docentem (od roku 1946 profesorem) Husovy fakulty. V době poválečných vášní „ukrýval na bohuslavické faře raněného německého člověka a ošetřoval jej, až se zotavil a byl schopen odsunu“.³⁹

Dne 26. května 1945 v dopisu ministru spravedlnosti Stránskému odsoudil protiněmeckou nelidskost české „ulice“ a napsal: „Šest let jsme volali k Bohu, o spravedlnost od nepřítele a vyslyšel nás. Potrestal jej před našima očima. Prosím Vás, pracujte k tomu, aby nikdo neměl dnes či zítra právo volat k Bohu, aby trestal nás pro surovost naši.“⁴⁰ Neméně významná jsou slova, která Říčan dne 28. prosince 1945 (v době jednání o konečné redakci poselství IX. synodu) adresoval SR ČCE:

...právě v době vypjatého nacionalismu je na církvi, aby svým hlasem učila své údy jasně rozeznávat, co je národ a co církev, co svoboda národa a co svoboda církve, jaké určení má stát a jaké církve. To tím určitěji, čím více nejasnosti jest v tom ohledu pod vlivem soudobých myšlenek a nálad. Má dáti jasný projev tomu, že se řídí zákony a pohnutkami plynoucími ze slova Božího a že naše československá církev evangelická zůstává částkou těla Kristova, náležející k němu více než k tělu národnímu.⁴¹

V prvním čísle obnovené *Křesťanské revue* Říčan publikoval své kázání z října 1945, které pojednávalo o roli německých křesťanů v českých duchovních dějinách, pranýřovalo nemilosrdné provádění odsunu a otvíralo otázku, zda mají Češi právo soudit Němce, když sami zdaleka nejsou bez viny.⁴² O půldruhého roku později ve stejném časopise poukázal na to, že tak jako Němci ze strachu mlčeli k zločinům nacismu, i Češi po válce ze stejného

³⁸ Viz tamtéž.

³⁹ Jan Niebauer, „Můj Přemysl Pitter“, in: Jan Štěpán (ed.), *Hovory /2/, Sborník Nadace Přemysla Pittra a Olgy Fierzové Praha: Referáty ze semináře „Přemysl Pitter – křesťan“*, Praha: Oliva, 1996, s. 65.

⁴⁰ ÚA ČCE, AF SR ČCE, kart. XV/C/1, Květen 1945.

⁴¹ ÚA ČCE, AF SR ČCE, kart. I/6, IX. synod, I. díl, 1945, Poselství IX. synodu.

⁴² Rudolf Říčan, „Soud a milosrdenství“, *Křesťanská revue*, 15. 1. 1946, roč. 13, č. 1, s. 12nn.

důvodu mlčeli v případech „českého gestapismu“ – a také oni musejí do budoucna počítat s možností trestu.⁴³

V roce 1947 se Říčan vyslovil i ke krutostem páchaným v Československu na Maďarech, a to v člancích, které společně s tehdejšími tajemníkem synodní rady ČCE pro práci s mládeží Janem Miřejovským publikoval v *Kostnických jiskrách*. V prvním z nich Říčan s Miřejovským v červnu 1947 popsali nelidské zacházení s Maďary, kteří byli uprostřed zimy deportováni ze svých domovů, a zdůraznili, že je třeba proti němu protestovat ve jménu Boží lásky, která „zavazuje k laskavému zacházení s nepřitelem“.⁴⁴ O půl roku později oba autoři diskusi na dané téma ukončili článkem, jehož závěrečná část byla nadepsána slovy „Běda církvi pro nacionalismus!“:

/Nacionalismem rozumíme/ povznášení národa na nejvyšší hodnotu, vyzdvihování národních (tak často ne dobře uvážených) zájmů na nejvyšší měřítko jednání, na úkor obecného lidství a jeho zájmů, na úkor věrnosti Kristu, jehož evangelium jediné má právo, aby bylo slyšeno těmi, kdo nazývají Ježíše svým Pánem. ... Běda církvi pro nacionalismus, ať jakéhokoliv jazyka a druhu. Je všude zlý a kope hrob Kristově církvi.⁴⁵

V době, kdy jeho církev ve vztahu k Němcům a Maďarům do jisté míry hájila „ne dobře uvážené“ národní zájmy, Říčan na vše pohlížel výhradně jako teolog (způsobem podobným tomu, k čemu J. B. Souček dospěl až po únoru 1948). Už před komunistickým převratem také naznačil možnost, že nás za hříchy plynoucí z nacionalismu stihne trest.

7. Závěr

Od vzniku ČCE v roce 1918 v ní existuje „identifikace s národem a státem, která v rozhodujících chvílích utlumí biblické poselství a reformační myšlenkovou tradici“; rok 1945 nebyl v tomto ohledu „pro církev mezníkem, ale místem navázání“.⁴⁶

Poválečná ČCE podporovala vládu Národní fronty a její program budování národního státu a nového sociálního řádu, o kterém chtěla věřit, že uskutečňuje „naše staré české ideály pravdy, svobody, spravedlnosti, lid-

⁴³ Rudolf Říčan, „Když pomínil úděs a strach“, *Křesťanská revue*, 16. 6. 1947, roč. 14, č. 6, s. 167.

⁴⁴ Jan Miřejovský – Rudolf Říčan, „My a Maďaři“, *Kostnické jiskry*, 5. 6. 1947, roč. 32, č. 23, s. 1.

⁴⁵ Jan Miřejovský – Rudolf Říčan, „My a Maďaři (Doslov k diskusi)“, s. 3.

⁴⁶ Jan Šimsa, „Biblické poselství a problém války“, in: Jan Čapek (ed.), *Za války a po válce: Sborník textů k 50. výročí ukončení 2. světové války*, Zdeněk Susa: Středokluky, 1995, s. 13.

skosti a bratrství“.⁴⁷ Současně se kriticky vyjadřovala k protiněmeckým a jiným násilnostem jako k něčemu, co je onomu uskutečňování „českých ideálů“ cizí.

Oba tyto postoje byly po druhé světové válce typické nejen pro představitele ČCE. Jejich podstatu vystihl Ivo M. Hais, jeden z českých křesťanů, kteří na podzim 1945 kritizovali krutosti provázející odsun Němců. O takřka padesát let později Hais konstatoval, že jeho tehdejší kritika nepramenila z evangelní lásky k nepříteli, ale z farizejské hrdosti na vlastní národ, o kterém mnozí Češi věří, že je díky svému programu vycházejícímu z česko-bratrských tradic „něčím lepším než jiné národy“, a tato národní pýcha je nakonec přivádí „k rozčarování až depresím, když realita ukazuje, že vlastní národ není lepší než jiné“.⁴⁸

Myšlenkové pochody tohoto druhu lze pozorovat dokonce i v poválečných vyjádřeních tak poctivého teologa, jakým byl Josef Bohumil Souček. Vzácnou výjimku v tomto ohledu představoval Rudolf Říčan, který trval „bez vlastenecké pýchy na jednotě české reformace s evropskou“.⁴⁹

Ve vztahu k evangelíkům jiné národnosti v poválečných dějinách ČCE vyniká její ochota poskytnout církevní zázemí „neodsunutým“ příslušníkům bývalé Německé evangelické církve. Jejich začlenění však šlo ruku v ruce se snahou o pohlcení slezských evangelíků, spojenou s prvky vypjatého nacionalismu. V obou případech hrála roli touha ČCE „po hegemonii nad vším evangelictvem v českých zemích“.⁵⁰

Říčanův důraz na to, že ČCE náleží víc k tělu Kristovu než k tělu národnímu, se v poválečné době v církvi příliš neprosadil, jak o tom svědčí i J. B. Součkem koncipovaný dopis Světové radě církví, hájící problematiku chápané národní zájmy.

Ze dvou Součkových dopisů do Ženevy z let 1946 a 1948 patří první do kontextu poválečné mentality, zatímco druhý už stojí na začátku cesty, na níž církev vyvozuje z tehdejších dějin ponaučení a vydává se novým směrem. Na této cestě se ČCE padesát let po skončení druhé světové války obrátila

⁴⁷ Viz pozdrav synodu ČCE předsedovi vlády Klementu Gottwaldovi, ÚA ČCE, AF SR ČCE, kart. I/6, IX. synod, II. díl, 1947.

⁴⁸ Ivo M. Hais, „Němci a Češi: Odsun“, *Křesťanská revue*, květen 1994, roč. 61, č. 5, s. 137.

⁴⁹ Jindřich Halama (ed.), *75 let evangelické bohoslovecké fakulty v Praze*, Praha: Karolinum, 1994, s. 63.

⁵⁰ Zdeněk R. Nešpor, „Sčím se evangelíci nechlubí“, s. 67.

na křesťany různých vyznání i na ostatní lidi s dodnes aktuálním apelem „na nové budování v duchu křesťanství proti duchu nacionalismu“.⁵¹

⁵¹ Synod ČCE, „K problematice vysídlení sudetských Němců“, in: Jan Čapek, *Za války a po válce*, s. 96.